

LBRIS

We know
books

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

RAINER MARIA RILKE

**Însemnările
lui
Malte Laurids Brigge**

Traducere și note de
CORNELIU PAPADOPOL

Prefață de
AURA CHRISTI

CORINT

CUPRINS

<i>Prefață – Rilke și dialogul cu Dumnezeu</i>	5
<i>11 Septembrie, rue Toullier</i>	21
<i>Bibliothèque Nationale</i>	44
<i>O ciornă de scrisoare</i>	66

11 septembrie, rue Toullier¹

AȘA, PRIN URMARE, AICI VIN oamenii să trăiască? Eu aș spune mai curând că aici mor. Am fost pe afară. Am văzut: spitale. Am văzut un om care se clătina și s-a prăbușit. Lumea s-a îmbulzit în jurul lui și m-a scutit de ceea ce a mai urmat. Am văzut o femeie însărcinată. Se târa cu greu de-a lungul unui zid înalt, cald, pe care îl pipăia din când în când, parcă voia să se convingă dacă mai există. Da, mai era încă acolo. Dincolo de el? Am căutat pe planul orașului: *Maison d'accouchement*². Bine. O vor ajuta să nască – se pricepe. Mai departe, *rue Saint-Jacques*³, o clădire mare cu o cupolă. Planul indica: *Val-de-Grâce, Hôpital militaire*⁴. Asta, de fapt, nu era necesar să știu, dar nu-mi strica. Străduța începuse să duhnească din toate părțile. Duhnea, pe cât puteam să deosebesc, a iodoform, a *pommes frites*⁵, a frică. Toate orașele duhnesc vara. Apoi am văzut o casă ciudată, fără ferestre, nu apărea pe plan, însă deasupra ușii se mai putea descifra destul de bine: *Asile de nuit*⁶. Lângă intrare erau afișate prețurile. Le-am citit. Nu era scump.

Și altceva? Un copil într-un cărucior oprit. Era gras, vinețiu și avea pe frunte o eczemă bătătoare la ochi. Probabil că începuse să se vindece și nu durea. Copilul dormea cu gura deschisă,

¹ Rilke a locuit în primele săptămâni ale șederii sale la Paris (1902) într-un cămin studentesc de pe rue Toullier.

² Maternitate (fr.).

³ Stradă în Cartierul Latin din Paris.

⁴ Spital pe lângă catedrala Val-de-Grâce.

⁵ Cartofi prăjiți (fr.).

⁶ Azil de noapte (fr.).

inspira iodoform, *pommes frites*, frică. Asta așa era. Important era că trăia. Asta era important.

Nu pot renunța totuși să dorm cu fereastra deschisă. Tramvaiele electrice gonesc sunând din clopot prin camera mea. Automobilele trec peste mine. O ușă se trăneste. Undeva cade un geam, aud cioburile mari răzând și așchiile mici chicotind. Apoi, brusc, din partea cealaltă, în interiorul casei, un zgomot surd, înfundat, Cineva urcă pe scară. Vine, vine întruna. E aici, e de mult aici, trece mai departe. Și din nou strada. O fată țipă: „*Ah, tais-toi, je ne veux plus.*”¹ Tramvaiul electric se apropie în goană, foarte agitat, trece mai departe, trece peste toate. Cineva strigă. Oamenii aleargă, se iau la întrecere. Un câine latră. Ce ușurare: un câine! Spre ziuă cântă chiar și un cocoș, este o binefacere nemărginită. Apoi adorm brusc.

Astea sunt zgomotele, dar aici există ceva mai înfricoșător: liniștea. Cred că la marile incendii apare uneori un astfel de moment de tensiune extremă, jeturile de apă se opresc, pompierii nu se mai cațără, nimeni nu mai mișcă. De sus se înclină, alunecă fără zgomot o cornișă neagră și un zid înalt, în spatele căruia izbucnește focul. Toți stau și așteaptă ridicând din umeri, cu frunțile încruntate, groaznica lovitură. Așa e liniștea aici.

Învăț să văd. Nu știu de ce totul se adâncește din ce în ce mai mult în mine și nu rămâne în locul unde se oprea altminteri totdeauna. Am în mine un interior adânc de care nu știam. Acum totul se duce într-acolo. Nu știu ce se întâmplă acolo.

Astăzi, în timp ce scriam o epistolă, am constatat cu surprindere că sunt aici abia de trei săptămâni. Trei săptămâni în altă parte, la țară de pildă, puteau să pară cât o zi, aici însă sunt cât niște ani. Nu vreau să mai scriu nicio epistolă. De ce i-aș spune cuiva că mă schimb? Dacă mă schimb, nu mai rămân cel ce am fost, ci devin altcineva, și atunci e limpede: nu am cunoscuți. Iar

oamenilor străini, oamenilor care nu mă cunosc, e imposibil să le scriu.

Am mai spus-o oare? Învăț să văd – da, încep. Merge greu încă, dar vreau să profit de timpul care îmi stă la dispoziție.

De exemplu, nu mi-a trecut prin minte niciodată câte feluri de fețe există. Există o mulțime de oameni, dar și mai multe fețe, căci fiecare om are mai multe. Sunt oameni care poartă aceeași față ani întregi. Firește, se uzează, se murdărește, se încrețește pe la riduri, se lărgeste, ca mănușile purtate în călătorie. Aceștia sunt oamenii simpli, economi; n-o schimbă, nici măcar n-o spală. E destul de bună, susțin ei, și cine le poate dovedi contrariul? Acum se pune totuși întrebarea, dacă au mai multe fețe, ce fac cu celelalte? Le pun deoparte. Să le poarte copiii lor, dar se întâmplă să le poarte și câinii lor. De ce nu? Fața e față.

Alți oameni își schimbă fețele uimitor de repede, una după alta, și le uzează. La început li se pare că au o față pentru totdeauna, dar la numai patruzeci de ani, asta să fie ultima? Firește, e tragic. Nu sunt obișnuiți să-și cruțe fețele, ultima s-a deteriorat în opt zile, are găuri, în multe locuri e subțire ca hârtia și apoi, treptat-treptat, apare fondul, nefața și pe asta o arată lumii.

Dar femeia, femeia: era cu totul adâncită în sine, cu fața ascunsă în mâini. Era la colțul cu *rue Notre-Dame-des-Champs*. De cum am văzut-o, am început să calc ușor. Când oamenii sărmani cugetă, nu trebuie tulburați. Poate că totuși le vine vreo idee bună.

Strada era prea pustie, pustietatea asta îmi lua pașii de sub tălpi și clămpănea cu ei, de colo până colo, de parcă ar fi fost în saboti. Femeia s-a speriat și a ieșit din sine, prea repede, prea violent, încât obrazul i-a rămas în mâini. Am putut vedea cum zace în palme forma lui concavă. M-a costat un efort indescriptibil să rămân la mâinile ei și să nu mă uit la ceea ce se smulse din ele. Mă îngrozea gândul să văd o față pe dinăuntru, dar cu mult mai mult mă temeam de capul dezgolit, fără față.

¹ Taci, nu mai vreau! (fr.).

Mi-e frică. Trebuie să fac ceva împotriva fricii, de vreme ce o am. Ar fi foarte rău să mă îmbolnăvesc aici și, dacă i-ar trece cuiva prin cap să mă ducă la *Hôtel-Dieu*¹, atunci cu siguranță că acolo aş muri. Este o clădire agreabilă și foarte frecventată, dar nu poți admira fațada catedralei din Paris fără pericolul de a fi călcat de una dintre nenumăratele mașini care trebuie să intre acolo trecând cât mai repede posibil peste esplanadă. Sunt omnibuze mici, sunând neîncetat, și însuși ducele de Sagan² ar trebui să-și oprească echipajul dacă vreunui muribund, oricât de neînsemnat, i-ar veni în gând să intre de-a dreptul în „Hotelul lui Dumnezeu”. Muribunzii sunt încăpățânați și tot Parisul stă pe loc când madame Legrand, *brocanteuse* din *rue des Martyrs*³, intră cu mașina în acea piață din *Cité*⁴. Trebuie remarcat că aceste mici vehicule afurisite au geamuri opace, extraordinar de incitante, în spatele cărora îți poți imagina cele mai frumoase agonii; e suficientă o fantezie de *conciërge*⁵. Dacă totuși ai mai multă imaginație și e îndreptată în alte direcții, atunci presupunerile sunt de-a dreptul nelimitate, dar am văzut venind și birje deschise, trăsuri de închiriat cu ora, cu coviltirul ridicat, circulând cu tariful obișnuit: doi franci ora de moarte.

Această minunată clădire este foarte veche, chiar și pe vremea regelui Clovis⁶ se murea acolo în câteva paturi. Acum se moare în 559 de paturi. Firește, în sistem industrial. La o asemenea producție enormă, moartea individuală nu e prea bine executată, dar asta nu mai contează. Masa contează. Cine mai dă ceva astăzi pe o moarte bine pusă la punct? Nimeni. Chiar și cei bogați, care își pot permite să moară pe-ndelete, încep să devină neglijenți și

¹ Spital pentru săraci (fr.).

² Boson, duce de Talleyrand-Perigord Sagan (1832–1912).

³ Telăliță de pe Strada Martirilor (fr.).

⁴ Cetate (fr.) – aici centrul vechi al orașului Paris.

⁵ Portăreasă (fr.).

⁶ Clovis (466–511) – întemeietorul regatului francilor. Creștinarea are loc în 494, iar în 508 Parisul devine reședința sa.

indiferenți; dorința de a avea o moarte proprie este tot mai rară. Încă un pic și va deveni tot atât de rară ca și o viață personală. Doamne, asta-i tot! Vii pe lume, găsești o viață de-a gata, mai ai doar s-o pui pe tine. Vrei să pleci sau ești silit s-o faci: nu trebuie să faci niciun efort: *Voilà votre mort, monsieur*¹. Mori cum se cuvine; mori de moartea specifică bolii de care suferi (căci de când se cunosc toate bolile se știe și faptul că diferitele sfârșituri aparțin bolii și nu oamenilor; iar bolnavul, ca să zic așa, nu are nimic de făcut).

În sanatoriile în care se moare cu atâta plăcere și cu recunoștință față de medici și de surori, mori de una dintre morțile stabilite de instituție; astfel va fi bine văzută. Dacă însă mori acasă, este normal să alegi acea moarte politicoasă, a lumii bune, cu care parcă începe deja înmormântarea de clasa întâi și toată suita minunatelor ei ritualuri. Atunci săracii se adună în fața unei asemenea case și se zgâiesc pe săturate. Moartea lor, desigur, este banală, nu îndeplinește toate condițiile. Sunt bucuroși dacă găsesc una care să li se potrivească, pe cât posibil. Fie ea oricât de depărtată; mai poți crește încă un pic. Numai dacă te ia de piept sau te sugrumă, atunci e rău.

Când mă duc cu gândul acasă, acolo unde acum nu mai este nimeni, mi se pare că odinioară trebuie să fi fost altfel. Pe atunci se știa (sau poate doar se bănuia) că moartea zace în om precum sămburele în fruct. Copiii aveau în ei una mică, iar vârstnicii una mare. Femeile o purtau în pânțele, iar bărbații în piept. *O aveau* și asta le oferea o demnitate stranie și o mândrie calmă.

Și la bunicul meu, șambelanul Brigge², se vedea că poartă moartea în el. Și ce mai moarte! Lungă – de două luni – și așa de zgomotoasă că se auzea până afară, la cășărie.

Conacul, lung și vechi, era prea mic pentru această moarte, părea că trebuie să i se mai adauge o aripă, pentru că trupul șambelanului creștea neîncetat și el cerea întruna să fie dus dintr-o

¹ Pofțiți moartea dumneavoastră, domnule (fr.).

² Familie nobiliară daneză.

încăperea în alta și se mânia îngrozitor dacă ziua nu se sfârșise încă și nu mai era nicio cameră în care să nu fi zăcut. Atunci pornea, împreună cu toată suita de servitori, cameriste și câini, pe care îi ținea întotdeauna pe lângă el, în sus, pe scară, și, precedat de intendent, intra în camera mortuară a răposatei sale mame, păstrată exact în starea în care o părăsise cu douăzeci și trei de ani în urmă și unde nimeni nu avea voie să calce. Acum năvălea acolo toată ceata. Se trăgeau draperiile și lumina robustă a după-amiezii de vară cerceta toate obiectele timide, speriate și se reflecta stângace în oglinzile dezvelite. Și oamenii se purtau la fel. Erau cameriste care, de curioase ce erau, nici nu mai știau unde le sunt mâinile, feciori care se holbau la toate și servitori mai bătrâni care umblau de colo-colo, încercând să-și amintească ce li se povestise despre această cameră încuiată în care se aflau acum, fericiți.

Însă popasul în această cameră, unde toate lucrurile miroseau, părea că îi stimulează ne-obișnuit de mult pe câini. Ogarii rusești mari, slabi, fugeau preocupați de colo-colo pe după fotolii, traversau camera în pași mari de dans, cu mișcări legănate, se ridicau, precum câinii de pe blazoane, cu labelle lungi, pe pervazul alb-auriu al ferestrelor și priveau, cu botul ascuțit, încordat și fruntea teșită, la stânga și la dreapta, spre curte. Basetii mici și galbeni ca niște mânuși stăteau, ca și cum totul ar fi fost în ordine, în fotoliul larg, capitonat cu mătase, de la fereastră, iar un prepelicar cu păr țepos și aspect posac își scărpină spinarea de muchia unei mese cu picioare aurite pe a cărei tăblie pictată tremurau ceștile din porțelan de *Sèvres*¹.

Da, pentru aceste lucruri neatente, adormite, erau momente îngrozitoare. Se întâmpla ca din cărți, deschise la repezeală de mâini nepricepute, să se împrăstie și să cadă petale de trandafiri, călcate după aceea în picioare: Obiectele fragile erau luate în mână și, odată sfărâmate, erau puse repede la loc, ascunse după

¹ Vase din porțelan fin produse în celebrul oraș francez *Sèvres*, de lângă Paris.

draperii sau chiar aruncate în spatele grilajului aurit al șemineului. Din când în când, mai cădea câte ceva, cădea în surdină pe covor, cădea sonor pe parchetul tare, dar și aici și dincolo se spărgea, se sfărâma strident sau se rupea aproape fără zgomot, pentru că toate lucrurile astea răsfățate nu suportau niciun fel de cădere.

Și dacă i-ar fi trecut cuiva prin gând să întrebe care este cauza tuturor distrugerilor provocate în camera asta păzită cu strășnicie – atunci ar fi existat doar *un singur* răspuns: moartea.

Moartea șambelanului Christoph Detlev Brigge din Ulsgaard. Căci acesta zăcea în mijlocul camerei, pe dușumea, revărsându-se din uniforma lui de un albastru-închis, și nu se clintea. Pe fața lui mare, străină, pe care nimeni n-o mai recunoștea, ochii erau închiși; nu vedea ce se întâmplă. La început încercaseră să-l culce pe pat, dar el se împotrivise, pentru că ura paturile încă din acele nopți de început, când boala i se agravase. Iar patul de acolo, de sus, se dovedise prea mic și nu mai rămăsese nimic altceva de făcut decât să fie culcat pe covor; căci refuzase să coboare.

Așadar, acum zăcea acolo și puteai crede că e mort. Câinii se furișaseră afară, unul câte unul, prin crăpătura ușii, pentru că afară începuse să se întunece încet; numai cel țepos, cu chip posac, ședea lângă stăpânul său ținând una din labelle din față, lată și flocoasă, pe mâna mare, cenușie a lui Christoph Detlev. Și cei mai mulți dintre servitori stăteau acum afară, pe coridorul alb, mai luminos decât camera; însă cei care mai rămăseseră încă înăuntru aruncau din când în când priviri furișe spre mormanul întunecat din mijlocul încăperii și doreau să nu mai fie decât o haină mare pe un obiect putred.

Însă mai era ceva. Mai era o voce, o voce pe care nimeni nu o cunoscuse cu șapte săptămâni în urmă, căci nu era vocea șambelanului. Vocea asta nu era a lui Christoph Detlev, era a morții lui Christoph Detlev.

Moartea lui Christoph Detlev trăia deci în Ulsgaard deja de multe, multe zile și le vorbea tuturor și avea pretenții. Cerea să fie dusă pe sus, cerea camera albastră, cerea salonul mic, cerea

sala cea mare. Cereă câinii, cereă să se rădă, să se vorbească, să se joace și să se tacă și toate deodată. Cereă să vadă prieteni, femei și morți și cereă să moară ea însăși: cereă. Cereă și striga.

Când se înnopta și unii servitori prea obosiți, care nu stăteau de veghe, încercau să adoarmă, moartea lui Christoph Detlev urla; urla și gemea, răcnea atât de prelung și neîntrerupt, încât câinii, care la început urlaseră împreună cu ea, amuțeau, nu îndrăzneau să se culce și, proptiți pe picioarele lor lungi, zvelte și tremurătoare, erau cuprinși de groază. Și când cei din sat o auzeau cum urlă, prin noaptea de vară daneză, lungă, argintie, se ridicau de parcă ar fi fost furtună, se îmbrăcau și rămâneau tăcuți, în jurul lămpii, până se sfârșea. Și femeile care se pregăteau să nască erau mutate în camerele cele mai depărtate și cu perdelele cele mai groase, dar și acolo tot o mai auzeau, o auzeau, de parcă urla în propriul trup, și implorau să li se îngăduie să se scoale și veneau, albe și enorme, să se așeze lângă ceilalți, nemișcați, cu fețe palide. Vacile care fătau în astfel de momente erau închise și nu li se dădea ajutor, iar uneia dintre ele i se smulsese chiar vițelul mort din trup împreună cu toate măruntaiele, căci nu voia să vină pe lume. Și toți își făceau prost treaba zilnică și uitau să strângă fânul, pentru că se temeau de venirea nopții și pentru că erau atât de obosiți de atâta veghe și de trezirea înfricoșată încât nu se mai puteau gândi la nimic. Și când se duceau duminica la biserica albă, pașnică, se rugau să nu mai fie niciun fel de stăpân la Ulsgaard: căci acesta era un stăpân care-i îngrozea. Și de sus, din amvon, preotul spunea cu glas tare ceea ce toți gândeau și se rugau, căci nici el nu mai avea nopți și nu-l mai putea înțelege pe Dumnezeu. O spunea și clopotul, căci acum avea un rival cumplit, tunând toată noaptea și căruia, chiar și atunci când vibra din tot metalul, nu îi mai putea face față. Da, toți o spuneau și printre cei tineri era unul care visase că s-ar fi dus la castel și l-ar fi omorât pe onorabilul stăpân cu furca de gunoi și toți erau atât de porniți, atât de nerăbdători, atât de surescitați, încât, în timp ce ascultau cum el își povestea visul, se gândeau fără să vrea dacă ar fi în stare de o astfel de faptă. Așa simțeau și vorbeau oamenii în

tot ținutul unde, cu doar câteva săptămâni în urmă, șambelanul fusese iubit și compătimit, dar cu toate că vorbeau așa, nu se schimba nimic. Moartea lui Christoph Detlev, care locuia la Ulsgaard, nu se lăsa zorită. Ea venise pentru zece săptămâni. Atât a și rămas. Și în timpul asta a fost mai stăpână decât fusese vreodată Christoph, era ca o regină, supranumită mai târziu și pentru întotdeauna: „Înspăimântătoarea”.

Asta nu era moartea vreunui oarecare bolnav de dropică, ci moartea hădă, princiara, pe care șambelanul o purtase în el și o hrănise toată viața. Tot prisosul de mândrie, voință și autoritate, pe care nu le putuse folosi el însuși în zilele lui liniștite, se adunaseră în moartea lui, în moartea care stăpânea și adăsta acum în Ulsgaard.

Cum l-ar fi privit șambelanul Brigge pe cel ce i-ar fi cerut să moară de altă moarte decât asta? El murea doar de moartea lui cea grea.

Și dacă mă gândesc la ceilalți pe care i-am văzut murind sau despre care doar am auzit, înțeleg că întotdeauna e la fel. Toți au avut parte de o moarte numai a lor. Acei bărbați care o purtau înăuntrul lor ca pe o prizonieră închisă într-o armură, acele femei care au îmbătrânit și s-au pipernicit, apoi, pe un pat enorm, ca pe o scenă de teatru, s-au sfârșit discret și nobil în fața întregii familii, a servitorilor și a câinilor. Iar copiii, chiar și cei mici de tot, nu au avut parte de o moarte oarecare de copil, căci s-au străduit și au murit așa cum erau deja și cum ar fi trebuit să devină cândva.

Și ce frumusețe melancolică le era dată femeilor gravide când în pânțele lor uriaș, pe care mâinile lor mici se rezemau fără voie, erau doi plozi: un copil și o moarte. Nu venea oare zâmbetul intens, aproape hrănitor, de pe fața lor pustiiță, de la sentimentul că în ele cresc amândoi?

Am făcut câte ceva împotriva fricii. Am stat toată noaptea și am scris, iar acum sunt obosit ca după un drum lung peste câmpiile din Ulsgaard. E totuși greu să te gândești că toate astea nu mai sunt, că în vechiul și imensul castel seniorial locuiesc străini. S-ar putea ca în camera albă de sus, de sub fronton, să doarmă acum servitoarele, să doarmă somnul lor greu, jilav, de seara până dimineța.

Și nu mai am pe nimeni și nimic și rățăcesc prin lume cu un cufăr și cu o ladă cu cărți și de fapt fără urmă de curiozitate. Ce fel de viață o mai fi și asta: fără casă, fără lucruri moștenite, fără câini? De-aș avea măcar amintirile, dar cine le mai are? De-ar fi măcar aici copilăria, dar e ca și îngropată. Poate că trebuie să fii bătrân ca să ajungi la toate astea. Mă gândesc că e bine să fii bătrân.

Astăzi a fost o dimineată frumoasă, de toamnă. Am trecut prin Tuileries¹. Tot ce se afla spre răsărit, cu fața la soare, te orbea. Toată partea însoțită era învăluită în ceață, ca sub un voal gri deschis. Gri pe fond gri, se însoreau statuile în grădinile încă încețoșate. Florile stinghere de pe straturile lungi se trezeau și spuneau: roșu! cu voce speriată. Și iată că, de după colț, dinspre Champs-Élysées², a apărut un bărbat slab, foarte înalt; ducea o cârjă, dar nu la subsuoară, o ținea ușor, în fața lui, și din când în când o izbea de pământ cu putere și cu zgomot, asemenea unui toiag de herald. Nu-și putea înăbuși un surâs de bucurie și surâdea în trecere tuturor, soarelui, pomilor. Pășea cu teamă, ca un copil, dar cu neobișnuită ușurință, plin de amintirea mersului de altă dată.

De ce e-n stare o lună atât de mică³! Sunt zile când în jur totul este luminos, ușor, abia deslușit în văzduhul alburii – și

¹ Jardin des Tuileries – parcul fostului palat regal construit pe locul unei fabrici de țiglă (din fr. *tuile* – țiglă).

² Celebru bulevard din Paris.

³ Primele cuvinte ale unei scrisori din 11 octombrie 1906 către soția sa.

totuși limpede. Chiar și lucrurile cele mai apropiate au nuanțele depărtării, sunt retrase, abia indicate, nu arătate; iar cele care au legătură cu distanța: fluviul, podurile, străzile lungi, piețele, risipindu-se, sunt absorbite de depărtare, parcă pictate pe ea, ca pe mătase. E imposibil să spui cum poate arăta un automobil verde deschis pe Pont-Neuf¹ sau ceva roșu, care nu poate fi înăbușit, sau chiar numai un afiș pe calcanul unui șir de case gri. Totul este simplificat, redus la câteva planuri exacte, luminoase, ca un obraz într-un tablou de Manet². Nimic nu este fără importanță și de prisos. Buchiniștii³ de pe chei își deschid lăzile și galbenul proaspăt sau decolorat al cărților, cafeniul violaceu al copertelor, verdele unei mape mai mari: toate se armonizează, participă și formează un complex din care nu lipsește nimic.

Jos, pe stradă, se poate vedea următoarea alcătuire: un cărucior împins de o femeie; în el o flașnetă, pe lung. În spatele ei, transversal, un coș de copil în care un țânc se ține bine pe picioare, vesel sub scufia lui, și nu vrea să șadă. Din când în când femeia învârte flașneta. Atunci prichindelul se ridică imediat, tropăind în coșuleț, și o fetiță, într-o rochie verde, de duminică, dansează și bate tamburina, în sus, către ferestre.

Cred că ar trebui să încep să lucrez ceva, acum când învăț să văd. Am douăzeci și opt de ani și nu s-a întâmplat mai nimic. Să repetăm: am scris un studiu prost despre *Carpaccio*⁴, o dramă intitulată „Căsătorie”, care vrea să demonstreze ceva fals, cu mijloace ambigue și versuri. Ah, dar versurile spun atât de puțin când le scrii prea devreme. Ar trebui să aștept și să aduni sens și dulceață o viață întreagă, pe cât cu puțință mai lungă, și atunci, foarte aproape de sfârșit, s-ar putea să scrii zece rânduri care să

¹ Pod situat pe Sena, în centrul Parisului, construit între 1578 și 1604.

² Edouard Manet (1832–1883) – pictor francez, precursor al impresionismului.

³ Anticari (fr.).

⁴ Vittore Carpaccio (c. 1460–1525) – pictor italian.